

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента
Мануїлової Катерини Вікторівни
на дисертацію**

ЛЕВЧЕНКО ІГОРЯ СЕРГІЙОВИЧА

**«Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб в Європейському
Союзі», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
«Право»**

Актуальність теми. Дисертаційна робота присвячена складній і недостатньо розробленій в доктрині міжнародного права темі міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб в Європейському Союзі, яка обумовлюється сучасними тенденціями розвитку глобалізаційних процесів, які пов'язані з міграційними викликами, зростанням кількості нелегальних мігрантів, посиленням проблем безпеки, а також необхідністю забезпечення дотримання прав людини. У контексті європейської інтеграції та міжнародного співробітництва, регулювання реадмісії осіб набуває особливого значення, оскільки воно є ключовим елементом у реалізації політики Європейського Союзу в сфері управління міграційними потоками. Європейський Союз перебуває в центрі міграційних потоків, що формуються через політичні конфлікти, економічну нерівність та зміни клімату. Це потребує ефективного врегулювання питань повернення осіб, які перебувають у країнах ЄС на нелегальних підставах.

Водночас міжнародно-правові аспекти реадмісії вимагають дотримання загальновизнаних стандартів у сфері прав людини, зокрема заборони вислання осіб до країн, де існує загроза їхньому життю та свободі. Розробка та впровадження угод про реадмісію має враховувати не лише інтереси Європейського Союзу щодо контролю міграції, а й зобов'язання за міжнародними

конвенціями, такими як Женевська конвенція про статус біженців та Європейська конвенція з прав людини.

Огляд літератури і джерел показує, що проблематика міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб в Європейському Союзі не була об'єктом спеціального вивчення в українській доктрині. Більшість досліджень зосереджені на загальних питаннях міграційного права, проблемах нелегальної міграції, правовому статусі біженців та імплементації міжнародних стандартів у національні правові системи. У той же час питання, пов'язані із правовим регулюванням реадмісії як окремого механізму управління міграційними потоками, залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Багато уваги вчені приділяють дослідженню політики Європейського Союзу у сфері міграції, зокрема її безпекових аспектів, однак проблематика реадмісії часто розглядається лише як частина ширшого контексту співробітництва ЄС з третіми країнами. Здебільшого акцент робиться на політичних аспектах укладання угод про реадмісію, тоді як їхній правовий зміст, механізми реалізації та вплив на права людини залишаються поза увагою дослідників. Відсутність комплексного підходу до вивчення міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб в ЄС створює наукову прогалину, яку слід заповнити. Дослідження спрямоване на систематизацію наявних знань, виявлення прогалин у правовому регулюванні реадмісії, аналіз практики виконання угод та вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового механізму реадмісії осіб в рамках Європейського Союзу.

Враховуючи комплексність предмета дослідження, дисертант гармонічно поєднав загальнотеоретичні та порівняльно-правові аспекти предмету дослідження з надбанням галузевих юридичних та інших наук. Зазначена всебічність аналізу визначає достатній рівень завершеності дослідження.

Висновки, рекомендації та пропозиції, які наводяться дисертантом є належно обґрунтованими, логічними та такими, що відповідають необхідному рівню даного виду робіт. Дисертація є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог, а науково-обґрунтовані результати

проведеного дослідження у сукупності розв'язують конкретні наукові завдання, що мають суттєве значення як для теорії так і для практики міжнародного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» «Міжнародне право в період трансформації міжнародного правопорядку та захист національних інтересів України», що є складовою теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (Державний реєстраційний номер 0116U001842) та відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» «Міжнародне право та захист прав людини в цифрову еру», що є складовою теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації схвалена та затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 1 від 17.10.2019), оновлена та затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 3 від 16.06.2023).

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки, та пропозиції є науково та практично значущими, становлять інтерес для наукової нормотворчої, правозастосовної та освітньо-виховної діяльності. Зокрема можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – як основа для подальшого дослідження правового регулювання реадмісії в міжнародному праві, праві Європейського Союзу та праві України;

практичній діяльності – положення роботи можуть використовуватися в практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема міністерств, органів сектору безпеки і оборони, судів;

сфері правотворчості – при формуванні державних правових політик, встановленні можливостей для участі України в міжнародних договорах щодо реадмісії та виконання чинних міжнародних договорів в частині, які стосуються реадмісії;

навчальному процесі – під час підготовки посібників із навчальних курсів з міжнародного права, міжнародного права прав людини, міжнародного міграційного права, теорії і практики міжнародного права, теорії і практики міжнародних відносин, а також розроблення текстів лекцій та навчально-методичних матеріалів для проведення семінарів і практичних занять.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Структура дисертації видається вдалою, оскільки забезпечила можливість у логічній послідовності виконати поставлені завдання, що стосуються предмету дослідження, зробити відповідні висновки та сформулювати конкретні пропозиції.

У Вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; зазначаються дані щодо апробації результатів дослідження та публікації основних положень дисертації.

У першому розділі проаналізовано становлення інституту реадмісії в праві Європейського Союзу, досліджена міграційна політика Європейського Союзу. Розглянуто поняття реадмісії в міжнародному праві та праві Європейського Союзу. Автор зазначає, що існуюча система реадмісії ґрунтується на принципі двосторонності та формується значною правовою невизначеністю у виконанні договорів або зобов'язань звичаєвого права щодо власних громадян чи іноземних громадян. При розгляді міграційної політики Європейського Союзу як базису для формування правової політики щодо реадмісії осіб, зазначається, що політика ЄС щодо реадмісії є частиною ширшої політики, яка інтегрує міграцію та притулок у

зовнішню політику ЄС. Ця ширша політична структура відома як «зовнішній вимір» політики ЄС у сфері міграції та надання притулку. Дисертантом доцільно зазначено, аби зміцнити свою зовнішню міграційну політику, ЄС встановлює партнерські відносини з країнами, що не входять до його складу, які співпрацюють в питаннях міграції, через так звані діалоги з питань міграції, мобільності та безпеки.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячено розгляду правових основ регулювання процесу реадмісії осіб в Європейському Союзі. В розділі аналізуються основні правові засади регулювання процесу реадмісії. Автор визначає зміст, завдання та спрямованість європейських угод про реадмісію, зазначаючи, що угоди ЄС про реадмісію – це міжнародні договори взаємного характеру між ЄС і третьою країною, які встановлюють детальні адміністративні та оперативні процедури для полегшення повернення або транзиту осіб, які не виконують або більше не відповідають умовам в'їзду або проживання в запитуючій державі. Детально описує як саме виглядає угода про реадмісію та досліджує партнерства з мобільності як інструмент альтернативний угодам про реадмісію ЄС. Дисертант зазначає, що таке поняття було згадано Комісією під назвою «пакет мобільності» - термін, що «відображає ще більш ясно погоджувальну природу цієї політичної ініціативи».

У третьому розділі розглядається практика Європейського Союзу в питаннях реадмісії осіб, визначаються та характеризується діяльність Європейського Союзу щодо реадмісії. Автор розглядає реадмісію осіб в світлі зобов'язань ЄС та окремих держав-членів щодо надання притулку, де зазначає, що витоком розвитку зовнішнього виміру політики ЄС у сфері міграції та надання притулку було зростання потоків міграції та біженців наприкінці 1980-х-початку 1990-х років у поєднанні зі слабкістю інструментів контролю міграції для стримання цих потоків. Дисертант аргументовано визначає та аналізує практику Європейського Союзу щодо питань реадмісії, наприклад «Спільний шлях щодо міграційних питань» регулює реадмісію громадян Афганістану – шукачів

притулку, яким було відмовлено в розгляді чи задоволенні їхньої заяви в ЄС підписаний в 2016 році.

Зокрема, заслуговує уваги та підтримки розгляд автором питання застосування практики ЄС щодо реадмісії в світлі процесу набуття Україною членства в ЄС. Дисертант зазначає, що основною міжнародно-правовою угодою про реадмісію між Україною та державами-членами ЄС є Угода між Європейським Співтовариством та Україною про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року, також зазначає країни, з якими Україна уклала угоди про реадмісію. Угода між Україною та ЄС 2007 року стала основою для інвестицій, зокрема для створення місць утримання мігрантів в Україні та розбудову спроможностей українських чиновників керувати транскордонними потоками. Внаслідок підписання угоди про реадмісію Україна перетворилася «з країни транзиту в країну-накопичувач нелегальних мігрантів, які зазнали невдачі у спробах потрапити до країн ЄС».

У Висновках сформульовано найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, наведено теоретичне узагальнення доктринальних та нормативних підходів до вирішення наукової проблеми та авторського бачення цілісної концепції. Висновки свідчать про завершеність роботи та внесення суттєвого доробку у галузь міжнародного права, демонструють напрямки для подальших наукових досліджень у цій галузі.

Аналіз змісту роботи свідчить про самостійну, завершену, значною мірою аргументовану, комплексну роботу і дозволяє констатувати достатній науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дослідження. Вдала структурна побудова дисертації свідчить про науково вивірений та в основному аргументований підхід до вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження, висунуті и обґрунтовані дисертантом положення та рекомендації становлять певну наукову цінність, оскільки в дисертації по-новому вирішено важливе наукове завдання, що має суттєве значення для розвитку міжнародного права.

В цілому, оцінюючи зміст дисертації І. С. Левченко, можна відзначити, що більшість положень, висновків і пропозицій автора, сформульовані в результаті дослідження, є достовірними та обґрунтованими, характеризуються науковою новизною.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Наукова новизна одержаних результатів, що характеризуються низкою концептуальних висновків та рекомендацій, які мають теоретичне та практичне значення, полягає у тому, що дисертація є одним із перших в українській науці міжнародного права комплексним теоретико-правовим дослідженням проблематики міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб в Європейському Союзі та створенням доктриною міжнародного права відповідної обґрунтованої концепції.

Зокрема, серед наукових ідей, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

- запропоновано авторське бачення реадмісії осіб як особливого правового інституту в рамках права Європейського Союзу, що має коріння в європейській міграційній політиці та політиці притулку та існує на двох рівнях, регулюючи одночасно правовідносини між ЄС та третіми країнами та між окремими державами-членами ЄС та третіми країнами та визначаючи, в першу чергу, відносини між державами, однак маючи співвідношення з правом прав людини і правом притулку;

- визначено концептуальний підхід до вивчення політики реадмісії Європейського Союзу як такої, що визначається міграційним тиском на країни ЄС та такої, що складається з позитивних та негативних стимулів для третіх держав, за допомогою яких ЄС спонукає їх до співробітництва в галузі реадмісії осіб;

- встановлено особливості деформалізації інституту реадмісії в праві Європейського Союзу, що полягає в поступовому переході для цілей регулювання реадмісії від інструментів жорсткого права у вигляді угод про реадмісію до інструментів м'якого права та різного роду неформальних угод та домовленостей, що призводить до більшої гнучкості інституту реадмісії з одного боку та до правової невизначеності з іншого боку.

Апробація результатів дослідження. Автором проведена належна апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у шести публікаціях, у тому числі чотирьох статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях, перелік яких затверджених МОН України, двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 199 сторінок, із яких 157 сторінок – основного тексту. Список використаних джерел налічує 40 сторінок (310 найменувань), додатки на 2 сторінках.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Однак, незважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертації Левченка Ігоря Сергійовича є й ряд положень, висновків та пропозицій, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачем у процесі публічного захисту, а саме:

1. Виходячи з твердження зазначеного автором, міжнародні зобов'язання не повинні перешкоджати заявам про реадмісію держав проживання та принципів добросовісності. На сторінці 39 автор зазначає принцип добросовісності та необхідність врахування даного принципу в угодах про реадмісію. Хотілось би почути думку автора, якою мірою принцип добросовісності має визначати дії держави у контексті прийняття особи для реадмісії? Чи можна вважати його базовим критерієм оцінки зобов'язань держави, чи його застосування має залежати від специфіки конкретної ситуації та нормативного регулювання?

2. У підрозділі 2.2. автор досить детально розглядає партнерства з мобільності як інструмент альтернативний угодам про реадмісію. Потребує додаткової аргументації, у чому саме полягають основні відмінності між «партнерствами з мобільності» та «угодами про реадмісію» з точки зору юридичного статусу, процесу ухвалення та цілей?

3. Виходячи з тексту дисертаційного дослідження, на сторінці 131, автор зазначає, що ЄС прагне забезпечити юридично обґрунтовану легітимність екстерналізації обов'язків щодо захисту, намагаючись включити правові концепції третьої безпечної країни та першої країни притулку до неформальних угод. Потребує додаткового роз'яснення позиція автора, яким чином неформальні угоди можуть бути інтегровані в офіційну міжнародну правову систему, щоб уникнути політичної чутливості та забезпечити довіру серед держав-членів ЄС?

Разом з тим, характер належних міркувань щодо окремих питань в роботі в цілому не знижує наукової цінності представленого на захист дослідження. Дисертація носить завершений характер, встановлена мета дослідження розкрита у повному обсязі, основні положення дисертаційної роботи отримали необхідне наукове обґрунтування.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Основні положення дисертації були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертантом, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації, зарахованих за темою дисертації.

Аналіз тексту дисертації Левченка Ігоря Сергійовича «Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб в Європейському Союзі» свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації.

Тема дисертації є актуальною, сформовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для науки, а й для правозастосовчої практики. Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими.

Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам до такого виду наукових робіт. Мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу, що відповідає науковому стилю. Наукові положення у

тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані завершені, цілісні та взаємопов'язані.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Отже, слід дійти загального висновку, що дисертація Левченка Ігоря Сергійовича за темою: «Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб в Європейському Союзі» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Левченко Ігор Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Катерина МАНУЇЛОВА